

Jung Károly

MIRCEA ELIADE ÉS A MOLDVAI CSÁNGÓ SAMANIZMUS

A felfedezés örömről és az újralfedezés szomorúságáról

ELŐZMÉNYEK

Még a múlt század hetvenes éveinek elején bukkantam rá és vásároltam meg Domokos Pál Péter évtizedekkel korábbi könyvét¹ a moldvai magyarságról. A váratlan csemege egy szabadkai antikváriumban tűnt fel: a negyvenes évek elején került az akkori szabadkai főgimnázium tanári könyvtárába, onnan, az ötvenes években a főgimnáziumi könyvtárba; aztán kiselejtezték. (Mindezt a könyvben levő pecsétetek árulják el.) Néhány évtizednyi lappangás után kötött ki az antikváriumban; onnan került hozzám. Egy általam addig alig ismert világ tárult fel benne, s egy 17. századi latin kézirat magyar fordítása², melyről addig nem is hallottam. A Codex Bandinusról van szó, melynek Függelékében pompás hiedelmi adatok sorakoznak, nagyon koraiak. A könyv évekig kedvenc olvasmányom volt; később hallottam, hogy Pesten megjelent újabb kiadása³, de ez sem akkor, sem azóta nem került kezembe. Gombosi szokásmonográfiám írásakor a művet forgattam, s utaltam is rá.⁴

A Codex Bandinus egyes fontos fejezetei és részletei akkor kerültek számomra újra előtérbe, amikor 1986-ban elolvastam Mircea Eliade tanulmányát, mely a *Samanizmus a románoknál?* címet viselte.⁵ Ennek a tanulmánynak alapján vált nyilvánvalóvá, hogy a Codex Bandinus Függelékében olvasható egyik leírás (A varázslatokról⁶) a moldvai csángósághoz, tehát a magyarság legkeletibb csoportjához köthető. Az Eliade által hivatkozott magyar kutatók dolgozatait visszakeresve láthatóvá vált, hogy közülük egyesek valóban nem a magyarság hagyományaihoz kötötték a kétségbevonhatatlanul samanisztikus jellegű leírást, a román származású amerikai etnológus azonban a magyarsághoz tartozó hagyományt látott benne. Elgondolkodtatónak találtam, hogy addigi olvasmányaim és bibliográfiai nyomozásaim során nem találtam nyomát annak,

hogy a magyar táltoshagyomány és samanizmus irodalmában nincs hivatkozás erre a tanulmányra, igaz, akkor még nem volt tapasztalható a magyar könyvkiadás Eliade-dömpingje⁷, ami napjainkban szinte zavaró. Úgy véltem, hogy a dolgozatot le kellene fordíttatni és közzétenni magyarul, hisz a nagy lendületet vett magyar samanizmus-kutatásnak nyilvánvalóan újra el kellene gondolkodnia Eliada elképzelésein, annál is inkább, mivel azokat egy román származású és a román etnológia adatait ismerő világhírű szaktekintély mondta ki. A szabadkai Létünk társadalomtudományi folyóirat egyik (akkori) szerkesztőjeként az elképzelést két év múlva meg is valósíthattam; 1988-ban ugyanis egy terjedelmes tematikus blokk keretében jó néhány addig magyarul meg nem jelent dolgozatot fordíttattunk le néhány nyelvből, s tettünk közzé Dömötör Tekla emlékének ajánlva⁸. (Közben, 1986-ban, Mircea Eliade is elhunyt.) Eddig újvidéki könyvkiadó barátomtól kölcsönkaptuk a francia eredetű tartalmú tanulmánykötetet⁹, s megszületett a tanulmány magyar változata, melyet megfelelő gondozás után közzé is tettünk a Létünk említett etnológiai blokkjában¹⁰. A munka fölötti örömet (később) csak az árnyékolta be, hogy a dolgozatot és a nagyon fontos tanulmányokat tartalmazó számot senki sem vette észre, az azóta eltelt csaknem két évtized alatt azok is megfeledkeztek róla, akiknek dolgozata is megjelent benne. A kisebbségi magyar néprajzkutatás tehát bármiféle erőfeszítést tett a közös ügy érdekében, az továbbra is észrevétlen maradt.

Még ugyanabban az esztendőben, 1988-ban, miközben folytak a tematikus blokk munkálatai, egy évek óta megjelenő hírlapi néprajzi esszé-sorozatomban keretében ismertettem egyrészt a Codex Bandinus vonatkozó részleteit, másrészt Mircea Eliade véleményét a moldvai csángómagyar samanisztikus hagyományokról¹¹. Mivel a magyar néprajzi bibliográfia akkoriban nem jegyezte a (újvidéki) Magyar Szó néprajzi közleményeit, amelyek között a magam esszéje is megjelent, ez a dolgozat is észrevétlen maradt a szakmában. Akkoriban kezdtem el kötet(ek)be rendezni addig írt vagy megjelent néprajzi tanulmányaimat és egyéb dolgozataimat, s a második kötetben éppen az említett esszésorozat (Az emlékezet útjain címet viselte) szövegei kerültek sorra. Ezek közé tartozott természetesen az említett is (*Moldvai sámánok a XVII. században*), azzal, hogy a kötet lektorának ajánlására valamennyi esszét, köztük az említettet is, alapvető irodalommal láttam el, azokat sorolva fel a hozzáadott jegyzetekben, amelyekre egyébként is hivatkozás történt bennük. A kötet 1993-ban jelent meg¹².

A kötet, néhány ismertetést leszámítva, ugyancsak észrevétlen maradt a szakmában, egyúttal az Eliade elképzeléseit ismertető esszé is. (A magyar tudományos közélet azokban az esztendőben más kérdésekkel

volt elfoglalva, gondolom most, utólag.) Őt esztendő múlva azonban az éveket késő Ethnographia ismertette a könyvet, mégpedig értő kutató tollából¹³. A mindenre figyelő Pócs Éva észrevette azokat a témákat és hivatkozásokat, melyek újdonságot jelentettek a magyar néprajzkutatás egész tekintetében is. S külön kitért az Eliadet ismertető dolgozatra, sorait fontos itt idézni, mivel maga – Eliadetől eltérően – bizonyos tekintetben más véleményt képvisel(t). Ez a néhány mondat fontos lehet a moldvai csángó samanizmus mai megítélése szempontjából is: „Egyetlen tudományos kifogásom nem annyira a szerzőnek, hanem inkább Mircea Eliadenek szól: a *Moldvai sámánok a XVII. századból* című írás Eliade véleményére hívja fel a figyelmet. A Bandinus-kódex moldvai sámánextázist leíró passzusa Eliade szerint – Györffy István 1925-ös nézetével ellentétben – nem török (és nem is román), hanem csángó magyar adat. Csakhogy Eliade tévedett abban, hogy a »révülései önkívület nem fordul elő máshol a románoknál«: előfordul, mégpedig többféle formában, különböző rituális keretek között; lehet tehát ez az adat akár román is.”¹⁴

Egy recenzió keretében természetesen nem lehet felsorolni azokat az adatokat, amelyeket Pócs Éva Eliade cáfolatának tekint. Magam úgy vélem, hogy az idézetben mondtak azt sem zárják ki, hogy Bandinus leírása (A varázslatokról) „akár” magyar adat is lehet.

Nincs róla tudomásom, hogy Pócs Éva 1993 óta megjelent számos samanizmussal és samanisztikus extázissal foglalkozó tanulmányában visszatért volna Eliade véleményére vagy a magam dolgozatára, melyben – Eliade nyomán – a Codex Bandinus immár elhíresült részletét a moldvai csángók hagyományának tekintetem. Pócs Éva tanulmányainak irodalomjegyzékeiben az Eliade-tanulmány eredeti francia vagy akár angol változatára nem bukkantam rá. (Dragoslav Antonijević a rituális transzról írott monográfiájában az angol változatra hivatkozik¹⁵.)

Amennyiben a románok és a balkáni (szerbiai és más) román eredetű népcsoport (a vlachok és ennek névváltozatai) híressé vált szertartásosan révülő ruszáliáira gondolt, Eliade ezt az extázistípust is kiiktatta a samanisztikus révülések sorából. Az általam közzétett dolgozatában ugyanis – Bandinus után – ezt külön bekezdésben tárgyalja. A kelet-szerbiai ruszáliák szertartásos önkívületéről magam is értekeztem egy 1993-ban tartott tanácskozáson, s éppen azokat a délszláv elképzeléseket ismertettem, amelyek a ruszáliák szertartásos önkívületét samanisztikus jellegűnek vélték. De hivatkozhattam olyan monográfiára is, mely a ruszáliák önkívületét nem tartotta összefüggésbe hozhatónak a samanisztikus jelleggel. Tanácskozási előadásom később megjelent szerkesztett változatában¹⁶ – néhány mondat erejéig – Eliade véleményét nemcsak a ruszáliák szertartásos önkívületével kapcsolatban idézhettem, de a ban-

dinusi leírásra (A varázslatokról) és annak hovatarozására is hivatkozhattam¹⁷. A dolgozat jegyzetei és irodalma alapján már nem csupán az akkori vajdasági magyar olvasó, de a magyar néprajzkutatás egésze is tudomást szerezhetett egyrészt Eliade magyarul (is) közzétett dolgozatáról, de a magam cikkéről is, melyben annak Bandinussal kapcsolatos véleményét ismertettem és összefoglaltam.

ELIADE ÚJRAFELFEDEZÉSE

A főntebb ismertett tények leírására – úgy vélem – azért van szükség, hogy az olvasó megérthesse: az újabban olvasható felfedezések újrafelfedezéseknek bizonyulhatnak. A magyar néprajzi közvélemény elé tárt – korábban nem ismert vagy nem tárgyalt – tények elsikkadnak, elfelejtődnek, s aztán nem ritkán akad másik kutató, aki ugyanazt, vagy csaknem ugyanazt, észreveszi, s ismeretlen tényként megírja és közzéteszi. Hadd utaljak azonban rögtön arra, hogy ezúttal nem a jóhízemőség megkérdőjelezéséről, s nem is plágiumról beszélek. Ezek ugyanis súlyos vádák lennének. Maradjunk továbbra is a tények ismertetésénél és kommentálásánál.

2005 novemberében került kezembe a *Csodaszarvas* című új kiadvány, amely a rajta levő felirat szerint a néphagyomány, a vallás és az őstörténet kérdéseinek szánt évkönyv (?)¹⁸. Pompás tematika, éppen az, ami engem mindig is érdekelt. A tartalom böngészése során akadt meg tekintetem egy címen, ami azonnal felkeltette érdeklődésemet: *Samanizmus és medvekultusz Moldvában?*¹⁹, s valahogy ismerősnek tűnt. Már első elolvasása után az volt a benyomásom, hogy a cikk nagyobb része mintha valahol már megíródott volna, s azonnal rájöttem, hogy magam írtam meg. A cikk szerzője ugyanazokból a tényekből indult ki, mint magam (csaknem) két évtizeddel ezelőtt, s nagy vonalakban azonos konklúziókhöz is ért. Bő irodalomjegyzékében azonban a magam (1988-as vagy 1993-as²⁰) dolgozatára nem találtam utalást, sőt a Codex Bandinus Domokos Pál Péter-féle fordításának adatai sem szerepelnek benne. A kiinduláshoz felhasznált dolgozat az általam felfedezett, lefordított, majd magyarul kiadott Eliade-féle tanulmány. Mint az egybevetésből megállapítható, az egyes adatok magyar nyelvű változataiban a Györffy-féle cikkben szereplő s nyilván az ő általa magyarra fordított szöveget idézi²¹, nem azt tehát, amit magam Domokos Pál Péter fordításában idéztem. Ez is azt bizonyíthatja, hogy Domokos Pál Péter Bandinus-fordítása nem járt a kezében. (A fordítások minőségének és hitelességének megítélése nem az én kompetenciám. A Domokos-féle fordításról Mikecs László nem sok jót mond, ennek ellenére maga is azt idézi²²; a Györffy István-

féle részletek kapcsán pedig emlékezni lehet fiának, Györffy Györgynek véleményére, melyben kijelentette, hogy apja nem tudott jól latinul²³. Mindennek dacára a Codex Bandinus új[abb] magyar fordításáról nem tudok, a kezembe került legfrissebb Bandinus-kiadás – amely nem hozza a teljes magyar szöveget, főleg nem a Függelék alapvetően fontos, népi hiedelmeket leíró részeit – ugyancsak Domokos Pál Péter fordítását adja²⁴.)

A magyar folklorisztika előtt van tehát egy új periodikum, melyben egy kitűnő kolléga újra felfedezte Mircea Eliade tárgyalt tanulmányát s annak fordítását, ismerteti a benne mondottakat a Bandinus-féle jelentés csángómagyarnak tekintett samanisztikus részletéről, de nemcsak arról, hanem a szerbiai románok (a vlachok) körében egykor gyakorolt szertartásos női önkívületről (a ruszáliák esete), melyet Eliade ugyancsak nem tekint román samanizmusnak, továbbá a pestismegelőző, meztelenül végzett varázskörvonas kérdését is ismerteti – ugyancsak Eliade alapján. Utal az Eliade által idézett magyar szerzőkre is (Györffy István, Diószegi Vilmos, Lükő Gábor), akiknek többsége a románokhoz köti a Bandinus-féle sámánextázis-leírást. Ugyanarról van szó tehát, amit jómagam (először) 1988-ban már felfedeztem és megírtam. Nem ismeri a szerző azt a dolgozatot sem, melyben a délszláv szakirodalom kelet-szerbiai vlach (tehát nemzetiségi román) ruszáliáinak (egykori) szertartásos önkívületével foglalkoztam, s abban fontos argumentumként idéztem Eliade cáfoló megállapításait.

Az újrafelfedező cikk szerzője arra hivatkozik, hogy Eliade tanulmányának magyar fordítására Hoppál Mihály hívta fel a figyelmét, még 1988-ban²⁵. Ez nyilván így is lehet: Hoppál ugyanis ismeri az általam kiadott cikkeket, dolgozatokat, könyveket. Magam nem ismerem Hoppál sok nyelven kiadott, samanizmussal kapcsolatos összes cikkét és könyvét, legfontosabb magyar nyelvű könyveiben azonban nem találok hivatkozást Eliade itt tárgyalt tanulmányának sem francia eredetijére, sem angol vagy magyar nyelvű változatára²⁶. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy nem tartotta fontosnak sem a samanizmus egésze, sem pedig a csángómagyar (vagy mások szerint román) samanisztikus jelenségek szempontjából. Ennek eldöntése nem az én feladatomban.

Sok álmatlan éjszakát okozott számomra, hogy az eddig leírtakat szükséges-e, érdemes-e, indokolt-e a szakma elé vinni. Előbb úgy véltem: elegánsabb lenne megvárni, hogy valaki más vegye észre a két dolgozat közötti azonosságokat, párhuzamosságokat, átfedéseket. Eddigi tapasztalataim azonban azt súgják, hogy a tényeket, ha annak megvan a lehetősége – bármennyire is kellemetlen lehet –, el kell mondani és publikálni kell. Mindannyiunk okulására és tájékoztatására. Az elegáns

várakozás eredménye ugyanis olyan, mint a kutya vacsorája – lámpafűjás után. (A paromiológiában tájékozatlanabbak számára: bizonytalan.)

Úgy vélem, hogy a magam cikkének és az újráfelfedező cikknek egymás mellett való újbóli közzétételével bárki eldöntheti, mi a helyzet Mircea Eliade és a csángómagyar samanizmus összefüggései kapcsán. (A két cikk e dolgozat Függelékében olvasható.) Záradékkul: ha a román folklorisztika korábban már közzétette volna Eliade itt tárgyalt tanulmányának román nyelvű fordítását, a Csodaszarvas szerzője nyilván korábban is találkozhatott volna vele. (Eliade, a román származású világhírű vallástörténész és folklorista konklúziói azonban valószínűleg nem lettek ínyére a román folklorisztika korifeusainak.)

JEGYZETEK

¹ DOMOKOS, 1941.

² CODEX BANDINUS, 1941

³ DOMOKOS, 1987. (Később újabb kiadásról is eljutottak hozzám értesülések: Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. Sajtó alá rendezte Fazekas István. Budapest, 2001.)

⁴ JUNG, 1978. Jegyzetek.

⁵ ELIADE, 1986.

⁶ CODEX BANDINUS, 1941., 515.

⁷ Az elmúlt másfél évtizedben Eliade alábbi könyvei jelentek meg magyarul: *A vallási hiedelmek és eszmék története I–III.* Budapest; 1994–1995–1996; *A jóga,* Budapest, 1996; *Képek és jelképek,* Budapest, 1997; *Misztikus születések,* Budapest, 1999; *A samanizmus,* Budapest, 2001; *Az eredet bűvöletében,* Budapest, 2002; *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok,* Budapest, 2002; *Kovácsok és alkímisták,* Budapest, 2004. Korábban: *A szent és a profán,* Budapest, 1987. és *Az örök visszatérés mítosza,* Budapest, 1993.

⁸ Létünk, 18., (1988) 223–331.

⁹ De Zalmoxis a Gengis-Khan. Paris, 1970.

¹⁰ ELIADE, 1988.

¹¹ JUNG, 1988.

¹² JUNG, 1993. és JUNG, 1993a.

¹³ PÓCS, 1995., 381.

¹⁴ Úgyanott.

¹⁵ ANTONIJEVIĆ, 1990., 187.

¹⁶ JUNG, 1998. (A tanulmány korábbi, szövegében nem teljesen azonos változata: JUNG, 1995.)

¹⁷ JUNG, 1998., 61.

¹⁸ Csodaszarvas I (2005), Budapest.

¹⁹ POZSONY, 2005.

²⁰ JUNG, 1988. és JUNG, 1993a.

²¹ GYÖRFFY, 1925. (Ugyanaz az idézet GYÖRFFY, 1925a-ban is!)

²² MIKECS, 1941., 333–334. (A reprint kiadást használtam.)

²³ Valamelyik interjújában hallottam vagy olvastam, nem sokkal elhunytá előtt. Pontos adatokra nem emlékezem. (A különböző fordításokkal kapcsolatos ész-

revételek lajstromozását tovább lehet folytatni: a 19. század végén megjelent román nyelvű Bandinus-kiadás pontatlanságát hangsúlyozza, továbbá felveti annak gyanúját is, hogy „az eredeti latin szöveg azt az állandó gyanút táplálja bennünk, hogy a Román Akadémia birtokában meglévő eredeti latin szöveget sok tekintetben hibásan másolták át”. NASTASE, 2003., 73–74. Itt csak utalok rá, hogy Györffy István a magyar nyelvű Bandinus-részletek fordításának alapjául Urechia kiadását használta [Codex Bandinus, Bucuresti, 1900], melynek kapcsán Nastase komoly kifogásokat emelt. Domokos Pál Péter teljes Bandinus-fordítása ugyancsak Urechia kiadásából készült, ő azonban a kiadás évét 1895-ben adta meg. Ahhoz képest, hogy milyen fontos dokumentumról van szó, lehangolóan sok a gyanút keltő adat és észrevétel.)

²⁴ BANDINUS, 2004.

²⁵ POZSONY, 2005., 157.

²⁶ Vö. HOPPÁL, 1994. és HOPPÁL, 2005.

IRODALOM

ANTONIJEVIĆ, Dragoslav:

1990 *Ritualni trans*. Beograd

BANDINUS

2004 *Kétnyelvű kiadás*. Bibliotheca Moldaviensis. Csíkszereda, 2004

CANTEMIR, Dimitrie:

1973 *Moldva leírása*. Bukarest

CODEX BANDINUS

1941 *Magyar fordítás*. Ford. Domokos Pál Péter. In: DOMOKOS, 1941., 416–518.

DOMOKOS Pál Péter:

1941 *A moldvai magyarság*. 3. bőv. kiadás. Kolozsvár

1987 *A moldvai magyarság*. 5. átdolg. kiadás. Budapest

ELIADE, Mircea:

1986 „Šamanizam kod Rumuna?”. *Književna kritika*, 17 (1986) No. 6., 74–81.

1988 „Samanizmus” a románoknál? *Létünk*, 18 (1988). 312–321.

GYÖRFFY István:

1925 Bűbájlás a moldvaiaknál. *Ethnographia*, 36 (1925). 169.

1925a A kunok megtérése. *Protestáns Szemle*, 1925. 669–681.

HOPPÁL Mihály:

1994 *Sámánok, lelkek és jelképek*. Budapest

2005 *Sámánok Euráziában*. Budapest

JUNG Károly:

1978 *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Újvidék

1988 Moldvai sámánok a XVII. századból. *Magyar Szó-Kilátó*, 1988. 03. 12.. 16.

1993 *Az emlékezet útjain*. Ötvenöt olvasmány a néphagyományról. Újvidék

- 1993a Moldvai sámánok a XVII. századból. In: JUNG, 1993., 66–70.
 1995 A szertartásos önkívület kérdése a délszláv szakirodalom tükrében. *Tanulmányok* (A Magyar Tanszék évkönyve, Újvidék, 1995) 28 (1995). 47–57.
 1998 A szertartásos önkívület kérdése a délszláv (szak)irodalomban. In: PÓCS (szerk.) 1998. 56–63.

MIKECS László:

- 1941 *Csángók*. Budapest. Bolyai Könyvek. (Reprint: Budapest, 1989.)

NASTASE

- 2003 *Kétnyelvű kiadás*. [Moldvai magyarok 1646-ban a Bandinus-kódex nyomán. Románul és magyarul.] Bibliotheca Moldaviensis. Csíkszereda

PÓCS Éva:

- 1995 Jung Károly új könyveiről. *Ethnographia*, 106 (1995), 379–382.

PÓCS Éva (szerk.):

- 1998 *Eksztázis, álom, látomás*. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. *Tanulmányok a transzcendensről I.*, Budapest

POZSONY Ferenc:

- 2005 Samanizmus és medvekultusz Moldvában? *Csodaszarvas*, (Budapest), 1 (2005). 157–172.

RÓHEIM Géza:

- 1984 A magyar sámánizmus. In: R. G.: *Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata*. Budapest, 1984., 171–228.

FÜGGELÉK

Jung Károly

MOLDVAI SÁMÁNOK A XVII. SZÁZADBÓL

Nem is kínálkozhatna jobb alkalom a címben foglaltak ismertetésére az újabb irodalom fényében, mint *Petrás Ince János* születésének 175. évfordulója. Petrás Ince János (1813–1886) volt ugyanis az a múlt századi moldvai katolikus pap, akinek gyűjtései, leírásai által a legtöbbet tudjuk a Kárpátokon túli, úgynevezett moldvai csángómagyarság életéről, nyelvéről, népköltészetéről. Petrás életét, munkásságát, beszámolóit és közleményeit ma már ismerjük, hála a csángómagyarság másik, eszázadi kutatójának, szellemi kincsei gyűjtőjének és közreadójának, *Domokos Pál Péter*nek. S ha kettejük mellett megemlíthetjük még *Lükő Gábort*, aki századunk harmincas éveiben gyűjtött ugyanott, akkor alig vannak még rajtuk kívül néhányan, akik erről az évszázadok óta elszigetelődött magyar népcsoportról hírt adtak volna.

Abban a szerencsés helyzetben van azonban a kutatás, hogy Moldváról, lakosságáról – köztük a csángómagyarokról is – igen részletes leírással rendelkezünk kettőszáz évvel korábról, a XVII. század derekáról. *Marcus Bandinus* minorita szerzetes, bákói katolikus püspök ugyanis 1646–1650 között néhány esztendeig tartó nagy egyháztartományi bejárást végzett a moldvai katolikus hívők körében, s erről igen részletes, több mint másfélszáz lapnyi terjedelmű latin nyelvű leírást hagyott az utókorra. A jelentés tulajdonképpen X. Ince pápának és a Propaganda de Fide tagjainak készült, nem tudni azonban, hogy eljutott-e valaha is Rómába. Bandinus atya bosnyák származék volt, eredeti neve (Marko Bandin) ma is előfordul Boszniában. A jelentésről 1830 táján *Gegő Elek* magyar akadémiai levelező tag szerzett tudomást először, és a moldvai magyar telepekről szóló művében (1838) bőven ismertette is. Akkoriból két kéziratáról van adat, de *Gegő* felfedezése rövidesen feledésbe merült. Csak 1894-ben számoltak be arról a bukaresti Román Tudományos Akadémián, hogy valaki egy olasz antikváriustól a románok, s különösen Moldva szempontjából alapvetően fontos XVII. századi kéziratra bukant. Mint kiderült, ugyanannak a jelentésnek egyik másolatáról volt szó, amelyről fél évszázaddal korábban már hírt adtak a magyar tudományban. A mű ekkor jelent meg nyomtatásban is és ekkor kapta a *Codex Bandinus* elnevezést. Bár a benne szereplő leírások a XVII. századi Moldva egész lakosságára vonatkoznak, a románokra éppen úgy, mint a csángómagyarokra, Bandinus pontatlanságai, kihagyásai és félreérthetősége következtében sokáig nem lehetett az egyes leírásokat, főleg az etnológiai és mitológiai szempontból legfontosabbakat melyik nációhoz kötni. Csak Bandinus ismeretében úgy látszott, hogy a moldvai románság népi hiedelemvilága és mitológiája alapvetően fontos történeti adatokkal gazdagodott.

A *Codex Bandinus* függelékében van egy fontos leírás a moldvai *varázlókról és varázsolásról*, amelyet maga a minorita szerzetes a román hagyományhoz kötni látszott. Érdemes ennek a leírásnak legfontosabb részleteit idézni:

„Amily becsben vannak Itáliában az éleselmjű s egyúttal szentéletű tudósok, majdnem olyanban vannak ezeknél a varázlók. A varázslás és kuruzslás mesterségét üzni és tanulni mindenkinek szabad és megtisztelő... Mikor ugyanis meg akarják tudni a varázlók a jövőt, bizonyos helyt jelölnek ki maguknak, mormogva, fejüket elcsavarva, szemeket forgatva, szájukat félrehúzva, homlokukat és arcukat összeráncolva, ábrázatukat elváltoztatva, kezüket és lábukat ide- és tovahányva, egész testüket reszkettetve némi ideig lábon állanak, azután földhöz vágják magukat, kezeiket szétterítve, lábaikat kinyújtva, mintha meg volnának

halva, egynémelykor három-négy óra hosszat élettelenül fekszenek. Végre magukhoz térve borzasztó látványt nyújtanak a szemlélőnek: először is reszkető tagokkal lassan felemelkednek, azután, mintha pokoli szellemek szállották volna meg, minden tagjukat és porcikájukat úgy kinyújtják, hogy az ember azt hiszi, egy csontocska sem maradt meg a maga ízületében és forgójában. Utoljára, mintha álomból serkentek volna fel, álmaikat jövőndő gyanánt adják elő. Ha valaki betegségbe esik, vagy valamely tárgyat elveszít, a varázslókhöz folyamodik... A különböző varázslók, kuruzslók, jósek és szemfényvesztők ténykedéseit egy kötetbe nem is lehet belefoglalni.”¹

Az idézett részlet samanisztikus jellegére először Györffy István figyelt fel 1925-ben.² Jó érzékkel vette észre, hogy Bandinus leírása „*tömör egybefoglalása a török-tatár népek sámánkodásának*”. Györffy azonban nem utalt arra, hogy a leírás a csángómagyarság korai samanisztikus hagyományaihoz lenne igen jó adalék. Ő az elrománosodott kunok hagyatékát vélte azonosítani az idézett részletben. A Codex Bandinus teljes latin szövegének magyar fordítását Domokos Pál Péter készítette el majd tette közzé 1940-ben, később *A moldvai magyarság* című művének későbbi kiadásában is megjelent. (Magunk is az ő fordításából idéztünk.) Domokos Pál Péter a részlet hovatartozásáról nem beszél, viszont mértéktartását dicséri hogy csak így nyilatkozik: „*A néprajzos a pestis ellen barázdát húzó legények és lányok éjjeli táncának leírásán, a moldvaiak ruházatáról c. fejezeten, a rövid pótlék megannyi szakaszán, a temetésről, a varázslásokról, ördögűzésről, szitkozódás és esküdözés módjáról kezdetű feljegyzéseken gondolkodhatik.*”³

A varázslók hovatartozása tehát – Györffy és Domokos Pál Péter után is – nyitva látszott maradni, mígnem Diószegi Vilmos a sámánhit emlékeit kutatva a magyar népi műveltségben egyértelműen a moldvai katolikus magyarsághoz köti a sámánkodó moldvaiakat leíró bandinusi részletet, mégpedig nem csak úgy szemre, hanem a magyar táltoshittel kapcsolatos hatalmas eurázsiai összevető adatfolyam birtokában.⁴ Az évtizedeken át húzódozó mitológiai bizonytalanságot megoldani látszó igen tekintélyes véleményt 1961-ben Lükő Gábor billentette át újból a „román samанизmus” oldalára. Lükőnek századunk harmincas éveiben – bukaresti egyetemi hallgató korában – alkalma volt gyűjtenie a moldvai románok és csángómagyarok körében, a tárgyban tehát mindenképpen jártas. Őt idézzük: „*Bandinus a moldvai katolikus lakosság állapotáról és saját működéséről szóló részletes beszámolója után, rövid tájékoztatást nyújt az országról és annak lakóiról. Természetes, hogy itt mindig a románokról szól, s csak néha említi meg saját híveit, összehasonlítás céljából. A varázslásokról szóló fejezet ebben az utóbbi részben található, tehát*

a románokra vonatkoztatandó. A magyarokról szóló részben egyetlen egyszer sem említi Bandinus a varázslást.”⁵

A moldvai samanizmussal, illetőleg a Bandinus-féle leírás hovatarozásával kapcsolatban – úgy tűnik – a végszót mégis kimondta valaki, mégpedig az a román származású nemzetközi szaktekintély, akit *Mircea Eliade*nek hívtak, s aki a chicagói egyetem professzoraként századunk egyik legnagyobb hatású vallástörténésze, mitológiai kutatója és folkloristája volt. Egyébként a samanizmus jelenségeiről vastag monográfiát írt, amely pár esztendeje nálunk is megjelent.⁶ Ebből következik, hogy alapvetően fontosnak kell tartani mindazt, amit Bandinus idézett leírásáról mond. Az először 1962-ben megjelent tanulmányának címe – „*Samanizmus” a románoknál?* – már eleve magában foglalja véleményét a problematikáról. Kitűnő tájékozottságára jellemző, hogy Györffy cikkét is ismeri, s tudja, hogy ő látta meg először a részlet samanisztikus jellegét.

Eliade, a részlet idézése után, elemzi a samanisztikus révüléssel kapcsolatos kitételeket, s mindazokat az alapotívumokat, amelyek a samanisztikus extázisra vonatkoznak. Elemzését *Diószegi Vilmos* munkáira alapozza, s kimondja: „*Nos, az említett samanisztikus motívumok egyike sem igazolható a román vidékeken ismert »varázslóknál« és »ördög-üzőknél«. Pontosabban: az a révüléssel önkívület, amiről Bandinus beszél, nem fordul elő sehol másutt Romániában. Ennek alapján úgy hisszük, hogy az incantatores (a varázslók), akikre Bandinus Moldvában bukkant, nem románok, hanem csángók (a moldvai Kárpátok vidékén élő magyarok).”⁷*

Bandinus jelentéséről szólva kitér még néhány részletre, különösen a pestis elleni védekezés néhány igen érdekes módszerére, melyeknek hovatarozása tekintetében ugyancsak összehasonlító módszerrel mondja ki a végszót. Lássuk előbb ezeket a részleteket: „*Szavahihető emberek beszéltek, hogy tíz vénlány sötét éjjel nagy ugrádozás és táncolás között meztelenül több rendben körülszaladgálja a községet és kezükben égő pálcákat lóbálnak. Ezekkel szemben megy tíz szintén meztelen legény fénylő dárdákkal felszerelve, s egymást közösen üdvözlik. A pálcákat és dárdákat összeveregetik.*” Továbbá: „*Másik éjjel ugyanez a tíz meztelen legény ökröt befogva egy ekével barázdát von a falu körül. Ezeket ugyanannyi hatalmas termetű lány hajtotta ének és kacagás között. Az emberek pedig karókkal felfegyverkezve a barázda mellé állnak. Erdély felé fordulva, a pestis ellen harcra készen.*”⁸

Bár Bandinus a románokhoz igyekszik kötni ezeket a remek adatokat, Eliade alapos gyanújának ad hangot ezzel kapcsolatban is. Ismer ugyan román adatokat, amelyek ezekhez hasonlóak, tehát a falu körülszántására utalnak, egyikben sem fordul elő azonban a *szertartásos meztelenség*,

mint a rítus egyik legfontosabb alkotóeleme. Előfordul ezzel szemben szinte minden szláv népnél, a Balkánon is természetesen, valamint számos finnugor népnél is. Ennek alapján azt tartja legvalószínűbbnek, hogy a révülő és önkívületbe eső varázslókhöz hasonlóan a népi hiedelemvilágnak és praktikus mágiának ezek a XVII. századi adatai ugyancsak a csángómagyarokra vonatkoznak, nem pedig a románokra. Mindebből tehát az következik, hogy a magyar folklorisztikának alaposan át kellene tanulmányoznia az egész Codex Bandinust, hisz minden bizonnyal sokkal több magyar vagy magyar vonatkozású történeti folklóradat rejtőzhet benne, mint azt eddig hinni lehetett volna. Ennek a jövődő munkálkodásnak pedig még inkább kell majd támaszkodnia a nemzetközi kutatás eredményeire, hisz a Codex Bandinus nem csupán a kelet-közép-európai végzetes történelmi nyomor és fertő kapcsán kell hogy ismételtlen a kutatás tárgya legyen, hanem egyszerűen azért, mert elsőrangú történeti, néprajzi, névtani forrás.

Úgy tudjuk, most jelent meg Domokos Pál Péter csángó monográfiájának ötödik kiadása,⁹ remélhetőleg benne a Codex Bandinus magyar szövege is. Ily módon tehát ismét olvasható annak szellemében, amit róla a fordító ötven esztendeje leírt: „*A Codex Bandinus rendkívül fontos minden katolikus, minden román, minden magyar és minden néprajzzal foglalkozó embernek.*”¹⁰

JEGYZETEK

- ¹ *Codex Bandinus*. A varázslatokról. In: Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Kolozsvár, 1941. 516.
- ² Györffy István: A bűbájlás a moldvaiaknál. *Ethnographia* XXXVI. (1925), 169.
- ³ A moldvai magyarság 414.
- ⁴ Diószegi Vilmos: *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Budapest, 1958. 320–321.
- ⁵ Lükő Gábor: Samanisztikus eredetű ráolvasások a románoknál. *Ethnographia* LXXII. (1961), 112–134. Bandinusról 116.
- ⁶ Mirča Elijade: *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze*. Novi Sad, 1985.
- ⁷ Mircea Eliade: „Samanizmus” a románoknál? *Létünk* (Szabadka) XVIII. (1988), 312–321. (314. más fordításban.)
- ⁸ A moldvai magyarság 442–443. (A Codex Bandinus adata.)
- ⁹ Ötödik, átdolgozott kiadás, Budapest, 1987.
- ¹⁰ A moldvai magyarság 412.